

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

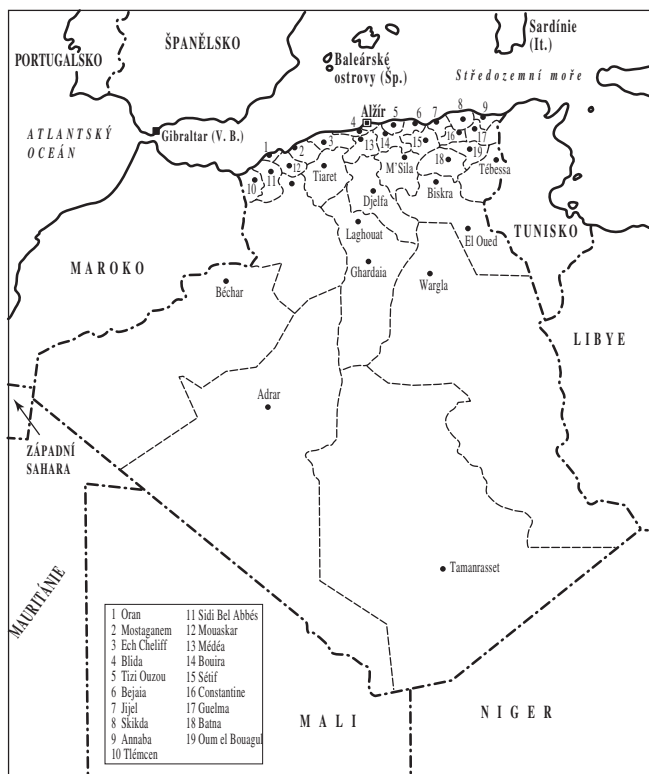
ALŽÍRSKO

Zdeněk Beránek

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Alžírsko

ZDENĚK BERÁNEK

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2007

© Zdeněk Beránek, 2007

© Libri, 2007

ISBN 978-80-7277-335-0

Obsah

Poznámka k přepisům jmen	7
Prehistorie a antika	8
Prehistorie	8
Berbeři	9
Féničané	10
Římané	12
Alžírsko ve středověku	15
Vandalové	15
Byzantinci	16
Arabský vpád	17
První staletí arabské nadvlády	18
Almorávidé a Almohádové	20
Zajánovci a Hafsovcí	22
Pronikání Evropanů	23
Islámská vzdělanost	24
Alžírsko pod nadvládou Turků	27
Soupeření Španělů a Turků ve Středomoří	27
Počátky alžírského státu	29
Alžírský islám	34
Situace v Alžírsku před příchodem Francouzů	35
Francouzská okupace Alžírska	38
Francouzský vpád	38
Odboj a pacifikace	41
Změny v alžírské společnosti	44
Kultura a vzdělání ve francouzském Alžírsku	48
Francouzské Alžírsko mezi dvěma světovými válkami	52
Dopady 1. světové války na situaci v Alžírsku	52
Ekonomická situace Alžírska	54
Politická situace v meziválečném Alžírsku	56
Kulturní život v meziválečném Alžírsku	61
Alžírsko a 2. světová válka	65
Válka za nezávislost	69
Radikalizace alžírského osvobozenického hnutí	69
Počáteční období války za nezávislost	72
Soummamský kongres	76

Bitva o Alžír	79
Francouzi a válka v Alžírsku	83
Válka v Alžírsku a nástup generála de Gaulla k moci	85
De Gaulle a válka v Alžírsku	89
Alžírsko mezi mírem a terorem	93
První roky alžírské nezávislosti	99
Alžírsko mezi nezávislostí a občanskou válkou	99
Alžírsko za vlády Ahmeda Ben Belly	101
Cesta Houari Boumediena k moci	105
Alžírsko za vlády Houari Boumediena	108
Boumedienne a budování centralizovaného státu	108
Boumedienova ekonomická politika	111
Zahraniční politika Boumedienova režimu	115
Alžírská kultura mezi francouzštinou a arabštinou	119
Alžírsko za vlády Chadliho Bendjedida	124
Armáda a strana, Chadliho nástup k moci	124
Bendjedidovy makroekonomické problémy	126
Alžírský zahraniční dluh	127
Alžírsko a období terorismu	130
Vrcholící krize	130
Události října 1988	134
Nová ústava	136
Islamisté a alžírská demokracie	139
Konec demokratického experimentu	143
Kataklyzma 90. let	146
Usmíření a konsolidace režimu	149
Česko-alžírské vztahy	152
Chronologie	156
Encyklopedické heslo	161
Bibliografie	167
Rady pro turisty	169
Jazyková první pomoc	174
Zastupitelské úřady	177
Internetové adresy	178
Seznam použitých zkratk	179

Poznámka k přepisům jmen

Přepis vlastních jmen do češtiny představuje v případě dějin Alžírsko zajímavý problém. Úředním jazykem je v Alžírsku sice arabština, v akademickém prostředí však dříve dominovala a dnes stále přetrvává francouzština. Převládající vliv má v oblasti dějin Alžírsko stále frankofonní historiografie. V důsledku toho se i v jiných jazycích mnoho vlastních jmen vžilo ve francouzské formě. Z toho důvodu se autor rozhodl použít francouzskou formu u vlastních jmen aktérů moderních a soudobých dějin a u většiny zeměpisných názvů používaných v současném Alžírsku. Je totiž pravděpodobné, že přepis arabské formy některých jmen by byl čtenáři nesrozumitelný (například Huári Abú Midian místo obvyklého Houari Boumediene, Qusantína místo Constantine). Francouzská forma nebyla použita u počestěných jmen (Alžír, Kabýlie).

V prvních čtyřech kapitolách, které pojednávají o starším období, byla arabská jména přepsána z jejich původní formy. Pokud se ovšem hovoří o místních názvech, které přetrvaly do pozdější doby, byla použita jejich francouzská forma. Je také potřeba varovat před častou záměnou výrazů Alžírsko a Alžír, přičemž první je označením země, zatímco druhé jen jejího hlavního města (podobně francouzsky Algérie, Alger a anglicky Algeria, Algiers; v arabštině jsou však oba názvy identické: al-džazáir).

Prehistorie a antika

Prehistorie

První předchůdci člověka žili v severní Africe již před téměř půl milionem let. V usazeninách prehistorického jezera u Ternifine nedaleko Oranu byly nalezeny ostatky tzv. *Atlantrophů* spolu s kamennými nástroji. Podobné zbytky sídlišť byly odkryty i na jiných místech v dnešním Maghribu (arabsky Západ; tj. oblast severozápadní Afriky).

Naleziště v Bir el-Ater nedaleko Annaby dalo jméno dalším předchůdcům *Homo sapiens*, kteří oblast obývali ve starší době kamenné (paleolitu) před více než 30 000 lety. Jejich typické stopkovité nástroje byly nalezeny na mnoha dalších místech. Zdá se, že tito Aterové ve své době obývali oblast od Nilu až k Atlantiku, od Sahary až k pobřeží Středozemního moře.

Počínaje mladší dobou kamennou (neolitem) obývali severní Afriku zástupci už našeho druhu *Homo sapiens sapiens*. V pobřežní oblasti byly nalezeny pozůstatky iberomaurusienské kultury, jejíž příslušníci byli vzdálenými příbuznými evropských Kromaňonců. V jižních vnitrozemských oblastech žili příslušníci tzv. kapsijské kultury, přičemž jméno odkazuje na naleziště poblíž tuniského města Gabes.

Kapsijští lidé stavěli zahluobené chaty z větví a v místech jejich sídlišť byly nalezeny kamenné a kostěné nástroje, stejně tak jako velké množství ulit měkkýšů. Plži zřejmě tvořili pro Afričany mladší doby kamenné důležitou složku masité potravy.

Doklady o existenci rozvinuté kultury mladší doby kamenné v dnešním Alžírsku se paradoxně nalézají v místech jeho dnešní periferie, na saharské poušti. Stovky pozoruhodných a světově proslulých nástěnných maleb v nalezišti Tassili-Ajjar na sever od Tamanrassetu nám zanechaly skvělé svědectví o životě zemědělců mezi 6. a 2. tisíciletím před n. l. v tehdy podnebně relativně přívětivé a úrodné Sahaře, která v ničem nepřipomínala dnešní poušť.

Podle těchto kreseb i podle dalších důkazů byla tehdy sahar-ská oblast obývána četnými živočichy, například slony, gazelami či hrochy. Malby z Tassili-Ajjar dokazují i to, že její tehdejší obyvatelé byli usedlými chovateli zvířat, kteří uměli zpracovávat měď a pravděpodobně měli kontakty s egyptskou říší.

Berbeři

V antickém období se území dnešního Alžírsko a části Tuniska nazývalo Numidia, tj. země kočovníků, a bylo obýváno berberskými kmeny, jež se v pramenech nejčastěji nazývají Numidové, Libyové či Berbeři. Sami se pak označovali termínem svobodní lidé. Toto označení, jehož kořen se skládá z hlásek mzg, přežilo v Alžírsku až do současnosti, kdy se Berbeři sami označují jako Imazigh. V Alžírsku se současně používá i arabský výraz Kabyl, který poukazuje na kmenové uspořádání berberské společnosti a dal jméno i Kabýlii, oblasti ležící na východ od hlavního města. Samotné označení Berber pochází z římské doby a je zkomoleninou výrazu barbar.

Z výzkumů genetického kódu dnešních Severoafríčanů vyplývá, že jejich předkové přišli do této oblasti před asi 30 000 lety v období starší doby kamenné. I podle archeologů byli lidé již zmíněné kapsijské kultury v mladší době kamenné příslušníky stejného etnika jako Berbeři.

Podobu fungování berberské společnosti lze rekonstruovat na základě archeologických nálezů a také svědectví řeckých a římských historiků. Z těchto pramenů vyplývá, že Berbeři byli již od mladší doby kamenné převážně usdlí zemědělci. Jistá část populace si však zachovávala kočovný způsob života, nehledě na malé izolované skupiny Berberů, kteří ještě dloho ve středověku žili na úrovni doby kamenné.

Před příchodem Féničanů žili usdlí Berbeři v malých vesnicích. Pozdější zakládání sídlišť městského typu již bylo důsledkem fénické kolonizace. Berberské vesnice byly běžně tvořeny skupinou domů a centrální opevněnou stavbou, která sloužila jako společná sýpka i pevnost, kam se mohli obyvatelé vesnice ukrýt před útokem nepřátel.

Základní jednotkou berberské společnosti byla patriar-chálně řízená široká rodina. Nomádské rodiny se sdružovaly

do skupin a v případě usedlých Berberů se tvořily tzv. vesnické republiky řízené radou starších. V některých případech údajně vesničané vlastnili půdu společně a buď se dělili o výnosy, nebo rozdělovali půdu mezi jednotlivé rodiny. Vesnice a kočovné skupiny rodin se příležitostně sdružovaly do kmenů, a to většinou v případě vojenského ohrožení, anebo naopak vlastní expanze.

Náboženství Berberů bylo založeno na uctívání přírodních sil, zejména vodních zdrojů a stromů. Již od mladší doby kamenné jsou patrné egyptské vlivy a i v pozdějším období Berberi různou formou přijímali náboženství dobyvatelů. Duchovní vztah k přírodě nicméně přetrval až do dnešních dnů, kdy jsou proti pravidlům islámu v Alžírsku uctívány jak hroby svatých mužů, tak i posvátné stromy.

Výtvarné umění Berberů se dochovalo nejvíce na předmětech denní potřeby, zejména na keramice. Velmi běžné byly i různé zdobené náušnice, náramky a náhrdelníky. Jazyk Berberů byl dlouhou dobu používán pouze v ústní komunikaci, prokazatelně nejstarší písemné záznamy vznikly až v době numidských králů ve 2. století před n. l. Na vzniku berberského písma měla zřejmě klíčový vliv fénická civilizace. Písemných památek je však málo a jsou vesměs velice stručné (především nápisy na mincích).

Féničané

Féničtí mořeplavci pronikali do prostoru západního Středomoří patrně již na konci 2. tisíciletí před n. l. Kartágo (ležící přibližně na místě dnešního přístavního města Tunisu), pozdější centrum Féničanů v této oblasti, bylo založeno pravděpodobně v 9. století před n. l. Jednalo se o obchodní středisko, které mělo čilé styky s Iberským poloostrovem, ale i dnešní Velkou Británií a s fénickou metropolí Tyros na východě.

Význam Kartága také rostl úměrně s úpadkem Tyru. Již v 6. století před n. l. ovládali Kartáginci část Sicílie, Sardinii a Korsiku. Postupně ovládli další fénické kolonie v oblasti Středomoří a sami zakládali další. Od 5. století před n. l. rozšiřovali svá území i na úkor berberských kmenů na severu Afriky. Po pádu Tyru ve 4. století před n. l., které dobyl Alexandr

Veliký, se Kartágo stalo bezesporu nejdůležitějším střediskem fénické civilizace.

V Kartágu fakticky vládla skupina oligarchů a v čele státu stál jeden nebo dva soudci. Ti byli nejdříve v postavení guvernérů podléhajícím metropoli Tyru, později se ale stali zcela suverénními úředníky. Soudce volily kartaginské aristokratické rody ze svých vlastních řad. Vedle toho byli aristokracií jmenováni nejvyšší vojenští velitelé. I občané nearistokratického původu ovlivňovali veřejné záležitosti. Měli právo volit členy zákonodárního sboru a organizovali se v jakýchsi „odborových svazech“. Důležitým předpokladem politické kariéry v Kartágu byl fénický etnický původ. Féničané uctívali rozsáhlý pantheon bohů, z nichž nejdůležitější byl božský pár Tanit a Baal Hammon.

Kartáginská ekonomika byla závislá zejména na zahraničním obchodě. Z Iberského poloostrova a z Britských ostrovů byl dovážen cín, klíčová surovina pro výrobu bronzů. Výroba a prodej bronzových výrobků představovaly důležitý zdroj příjmů. Kartáginci však nezaostávali ani v dalších oblastech, mezi něž patřila výroba parfémů, keramiky, oděvů z bavlny, a zejména barvení látek. Z ekonomického hlediska nebylo zanedbatelné ani velmi výkonné zemědělství.

Díky své expanzivní politice se Kartágo dostalo do sporů s řeckými koloniemi na Sicílii, přičemž zároveň čelilo útokům ze strany berberských kmenů. Osudným se mu však stal spor s jeho bývalým spojencem – římskou republikou.

Rostoucí vliv Kartáginců na Sicílii vyprovokoval Římany, kteří Kartagincům říkali Punové, roku 264 před n. l. k útoku, který zahájil sérii tří tzv. punských válek (264–241, 218–201, 149–146 před n. l.). Po jejich skončení bylo centrum fénické civilizace v západním Středomoří zničeno a jeho hegemonie byla nahrazena dominancí rodícího se římského impéria.

Během punských válek se po bok Říma postavilo numidské království, jehož základy vznikly spojením berberských kmenových uskupení snad již v 5. století před n. l. Tato monarchie byla v té době jedním ze dvou berberských útvarů na území dnešního Alžírsko. Její první historicky doložitelný král Masinissa někdy kolem roku 203 před n. l. položil svou obratnou diplomacií základ rozvoje království s hlavním městem v Sirtě (dnešní Constantine).

Římané

Numidský král Masinissa během 2. punské války (218–201) zradil svého bývalého spojence Kartága a postavil se na stranu Říma. Za to byl po římském vítězství odměněn územními zisky na úkor poraženého Kartága a jeho berberských spojenců. Jeho říše zůstávala federací kmenů, které ovšem Masinissa dokázal udržet pod kontrolou. Četná vznikající města byla však budovaná a spravovaná podle kartáginského vzoru, v jejich čele tak stály nezávislé magistráty.

Numidie v té době ekonomicky prosperovala. Již před Masinissou se ve vnitřním obchodě prosadily bronzové a olověné mince. Země byla vývozcem zemědělských produktů, těžila také z obchodu s rovníkovou Afrikou a vyvážela slonovinu, zlato, otroky, exotická zvířata i mramor a udržovala obchodní kontakty s Iberským poloostrovem a s Řeckem. Ve městech se usazovali řečtí a další cizí obchodníci a řemeslníci. Zahraníční obchod probíhal stále častěji bez účasti Kartága přes dnešní přístavy Collo a Skikda.

Ctižádostivý numidský král Jugurtha (vládl v letech 118 až 105 před n. l.), vnuk Masinissy, se ale přesvědčil o tom, že zahraničněpolitické možnosti jeho říše jsou přece jen omezené. Řím se znepokojením sledoval rostoucí Jugurthovu moc a pochopil, že numidský král by se mohl stát hrozbou pro římské zájmy v severní Africe. Spory o nástupnictví mezi Jugurthou a jeho konkurenty, se tak staly vítanou záminkou pro římskou intervenci. V dlouhé válce s ním (111–104) se ukázala neschopnost a hrabivost vojevůdců z řad šlechty, kteří pošpinili dobré jméno Říma. Ostudnou válku ukončil až římský „muž z lidu“ Gaius Marius. Numidie byla podrobena a poražený Jugurtha uprchl ke svému tchánovi, králi Mauretánie. Římané si však vynutili jeho vydání a jako zajatce odvezli do Říma. V duchu nejlepších tamních tradic byl pak v okovech veden v triumfálním průvodu Mariově, uvržen do žaláře a později zardoušen.

Numidii Římané rozdělili na Mauretánii (pozdější provincie *Mauretania Caesariensis*, jež sahala až dnešní Skikdė) a vazalské království okolo Cirty. Později byla Numidie rozdělena mezi římské provincie *Africa proconsularis* na východě, již zmíněnou *Mauretánii Caesariensis* a vlastní provincii Numi-

dii (s hlavním městem Lambaesis), která byla zároveň hlavním stanem III. legie zvané Augusta.

Římská nadvláda nad dnešním Maghribem trvala až do první poloviny 5. století n. l. Vyznačovala se jednak přetrvávajícím napětím mezi Berbery a Římany, ale na druhou stranou také prosperitou a rozvojem kultury, ekonomiky a celé infrastruktury. Římané tu postavili velké množství zavodňovacích kanálů i staveb afrického „limitu“.

Oblasti Maghribu byly pro Řím důležitým zdrojem potravin, zejména obilí. Apeninský poloostrov byl už od sklonku republiky a pak za císařství dlouhodobě v produkci obilí nesoběstačný a dodávky z tradičních „sýpek“ Egypta a Afriky byly pro Řím otázkou přežití. Kromě obilí se ze severní Afriky vyváželo ve větší míře plátno, olej, dřevo a další komodity. Co se týče zemědělství, velká část půdy byla v držení říše, a zisky z vývozu z ní tím pádem neplynuly místnímu obyvatelstvu. Další část půdy patřila soukromým římským či místním velkostatkářům.

Statkáři tvořili vedle řemeslníků a obchodníků podstatnou část obyvatel měst. Byli mezi nimi jak Berberé a Římané, tak potomci Féničanů. Maghrib za římské nadvlády nezaznamenal nijak obrovský příliv římských obyvatel, nicméně i tak se Římanům podařilo ve městech prosadit svou kulturu a jazyk a obyvatelstvo z velké části romanizovat. Naproti tomu na venkově se stále mluvilo berberskými dialekty.

Mezi nejdůležitější střediska římské doby patřila Cirta (Constantine), Chullu (Collo), Lambaesis (Lambèse), Thamugadi (Timgad) a Cuicul (Djamila), Icosium (Alžír), Tipasa a Caesarea (Cherchel). Většina z nich splňovala tehdejší standardy kulturního centra, tedy vybavenost nejen úřady, ale i divadlem, lázněmi či knihovnou.

I přes relativní prosperitu, o které svědčí velké množství měst a silnic, spokojenost místních obyvatel s nadvládou Říma nebyla velká. Kromě četných kmenových povstání se odpor projevoval i ve snaze odlišit se v náboženských záležitostech. Zatímco vyšší vrstvy přejaly celkem rychle kult římských božstev, většina obyvatel dále uctívala buď fénické bohy nebo praktikovala tradiční berberské rituály.

Úrodnou půdu nalezlo v Maghribu křesťanství. Náboženství utlačovaných, jež navíc bylo zpočátku pronásledováno

neoblíbeným Římem, si rychle mezi Berbery našlo své příznivce. Ti také nemalou měrou pomohli rozšířit řady křesťanských mučedníků. Nejznámějším z nich byl asi svatý Cyprián, biskup v Kartágu ve 3. století n. l.

O tom, že pro obyvatele dnešního Maghribu bylo křesťanství vyjádřením odporu vůči římské nadvládě, svědčí i vystoupení Donata Velikého proti oficiálnímu římskému kléru po legalizaci křesťanství na začátku 4. století. Důvodem jeho vystoupení bylo chování těchto kněží během pronásledování za císaře Diokleciána. Ti se totiž ve strachu před mučením raději zřekli své víry. Jejich návrat do církevní hierarchie po legalizaci křesťanství milánským ediktem roku 313 vyvolal u obyvatel Kartága a posléze i u většiny Berberů odpor.

Donatisté se poté stali prvními heretiky, tedy křesťany, kteří odpadli od katolické církve. Jejich bezvýsledné pronásledování odsoudil i svatý Augustin, který sám pocházel ze severní Afriky. Narodil se roku 354 v Tagaste (Numidie) a po krátkém pobytu v Itálii se vrátil do Afriky. Zemřel roku 430 v Hippo Regiu, kde byl od roku 395 (po své konverzi ke křesťanství) biskupem. Jeho nejznámější práce *O státě božím* je obhajobou křesťanství proti současníkům, kteří toto náboženství činili zodpovědné za slabost Říma. Není pochyb, že se na jeho učení a díle soudobá společnost a probíhající rozpad západorímské říše výrazně podepsaly. Augustin měl obrovský vliv na západní filozofii a úctě se těší i u dnešních Alžíránů.

Rostoucí slabost Říma dění v provincii Africa značně ovlivňovala. Příklon Berberů k donatismu, stejně jako pokus o vyhlášení nezávislého berberského království v Caesarei v roce 375 signalizovaly další úpadek obluby i moci kdysi zdánlivě neporazitelné říše.

Alžírsko ve středověku

Vandalové

Římské panství nad územím dnešního Maghribu skončilo o více než 30 let dříve, než zanikla západořímská říše (476 n. l.). Pád římské nadvlády nad touto oblastí ovšem nezapříčinili odbojní Berbeři. Strůjci zkázy přišli ze vzdálených oblastí dnešního Slezska a jejich jméno je dodnes díky historické tradici symbolem pro barbarské chování.

Germánští Vandalové představovali pro římskou říši problém již v předchozích staletích. Na začátku 5. století však opustili dosud jim Římem vyhrazené území za „limitem“ a přes zamrzlý Rýn vtrhli do Galie. Po boku Alanů a Svěbů pak táhli přes Pyreneje na jih dnešního Španělska (Andalusie nese dodnes jejich jméno – země Vandalů). V roce 429 pod vedením svého krále Geisericha překročili Gibraltarský průliv, aby poslední století své historie spojili s africkým kontinentem.

Vandalové velice rychle ovládli celou pobřežní oblast na území dnešního Maroka, Alžírsko a Tunisko, včetně Kartága a města Hippo Regio, kde byl v té době biskupem sv. Augustin. O několik let později Řím uznal vandalské výboje v severní Africe, výměnou za ryze formální uznání své svrchovanosti.

Vandalové se nesnažili provádět žádné zásadní změny ve fungování správy a ekonomiky. Jedinou výjimkou byla pozemková reforma, která omezila majetek velkostatkářů ve prospěch dobytých. Podle zpráv historika Prokopia se Vandalové rychle adaptovali na usedlý městský způsob života. Jediným skutečným důvodem sporů s místní romanizovanou populací bylo náboženství. Vandalové totiž patřili mezi ariány, kteří neuznávali Kristovo božství. Ostatní křesťanská vyznání, zejména v počátku svého panství v severní Africe, tvrdě pronásledovali.

Konec nadvlády Římanů znamenal i vzestup moci neromanizovaných berberských kmenů. Již na začátku 5. století vytvářely částečně nezávislá berberská království, která se v dalším století stala pro Vandaly vážnou hrozbou. Berbeři navíc využi-